meretekre fogékony, problémákat szívesen megoldó lénynek tekinti, nem pedig az előre kiporciózott ismeretfalatokat engedelmesen elfogyasztó" – huh! micsoda kép! – „mintatanulónak." Pukánszky Béla röviden ismerteti Felméri Lajos nagyobb lélegzetű neveléstani műveit is. Képet alkothatunk arról a professzorról, kinek „gyermekképe a reformpedagógia képviselőinek gyermekközpontú felfogásmódját előlegezi meg", akinek műveltségeszménye kiegyensúlyozott, nem hisz a klasszikus műveltség kizárólagosságában, ugyanakkor mentes a utilitarizmus szélsőséges túlzásaitól. Felméri Lajos „nem enged az eszménypedagógia csábításának", írásai gyakorlatiasak, ugyanakkor intellektuális élményt is jelentenek, hiszen utalásai „az olvasó humán műveltségét teszik próbára". A tanulmány szerzője rámutat arra a szellemi kapcsolatra, amely Felméri Lajos és tanárutódja, *Imre Sándor* munkásságában fellelhető.

Jó néhány éve nem jelent meg Magyarországon első közlésű neveléstudományi tanulmányokat tartalmazó, átfogó tematikájú kötet. Mintha szerzők és kiadók a rendszerváltás hullámverése óta egyként visszariadtak volna attól, hogy kemény kötésben adjanak át gondolatokat az örökkévalóságnak. A ‚Neveléstudomány az ezredfordulón' című kötet megnyugtató jelzés egy nehéz és bizonytalan korszak lezárulásáról; arról, hogy a kutatók magukra találtak, a műhelyek megizmosodtak, a munka az átépítés alatt – a neveléstudományban is – zavartalanul folyik.

Csapó Benő – Vidákovics Tibor (szerk.):
Neveléstudomány az ezredfordulón.

Buda Mariann

Szöveg, olvasásmód: kultúrtörténet

‚Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban' címet viselő, nemrégiben megjelent tanulmánykötet témafelvetése érdekfeszítő, azonban a cím olvastán a kétség is megszólalhat: valóban kultúrtörténeti emlékké vált az olvasás?

A téma aktualitását mindenképpen egy kulturális paradigmaváltás is indokolhatja: a posztmodern társadalomban a megnövekedett információáramlás ellenére egyre kevesebb időnk van az olvasásra, főleg az olvasás hagyományos módjainak gyakorlására. A tanulmánykötet az egyes kultúrtörténeti korszakokra jellemző olvasási szokások alakulására, azok mindmáig ható tendenciáira mutat rá. A kultúrtörténeti érdekeltségű tudásfelhalmozás mellett azonban napjainkhoz is szól ez a könyv.

Az Iskolakultúra májusi számában (2001. 5.) megjelent tanulmányok jól mutatják az olvasás helyzetét, problematikáját hazánkban, így láthatjuk, milyen befogadói környezetre számíthat a téma Magyarországon. A legfrissebb kutatási adatokat is felhasználó tanulmányok írói nem mondhatók optimistának. Figyelmeztetnek: a jövő az olvasás megőrzése szempontjából nem kis feladatokat ró ránk. Megdöbbentő adat, hogy a tizennyolc éven felülieknek körülbelül háromnegyede egyáltalán nem vagy csak néha olvas. *(1)* A nemzetközi összehasonlításból kiderül, hogy a felzárkózást a magyarországi iskolarendszer vagy a civil szféra egyéb intézményei sem tudják biztosítani. *(2)* A globalizálódó kihívásokkal szemben a nemzetnek a tudás megszerzésének ezen módjára viszont nagy szüksége lesz, hiszen az olvasás az önálló ismeretszerzés egyik alapfeltétele. A szövegértelmezés terén is mellbevágó az eredmény: a magyar főiskolai vagy egyetemi végzettségű ember könnyen egy szintre kerülhet egy svéd legalacsonyabb iskolai végzettségű

egyénnel. *(3)* A kultúrtörténeti adatokkal szemben a mai vizsgálatok változást mutatnak az olvasás nemek szerinti megoszlásában. Egyértelműen a lányok szerepét emelik ki az olvasás kapcsán: az olvasási kedv, a könyv szeretete ma jellemzőbb a lányokra, mint a kortárs fiú csoportra. Magyarázzák ezt a pedagógusi pálya elnőiesedésével vagy azzal, hogy a nőknél a bal agyfélteke tevékenysége a meghatározó, mely a nyomtatott szövegek megértéséért felel. A fiúknál a vizualitás (vö. média, számítógép) a mérvadó a jobb agyfélteke dominanciája miatt. Ezen vizsgálatok adatai nem elhanyagolhatóak a jövő olvasóinak nevelése szempontjából. *(4)* Nem meglepő az az értékszociológiai megállapítás, hogy az irodalom mindennapjainkban háttérbe szorul, pedig az „aktív olvasó" társadalmilag nem elhanyagolható értékeket hordoz: harmonikus személyiséggel, kreativitással és a kultúrára való nyitottsággal rendelkezik. Ugyanakkor nemzeti identitásőrző funkciója is van az olvasásnak. Érdekes adat, hogy a határon túli magyarok sokkal inkább gyakorolják a hagyomány- és értékőrzés e módját, mint az anyaországbeliek. *(5)* Az értékvesztés nemcsak az olvasás háttérbe szorulásával, hanem általános jelenségként van jelen, más területeken is kimutatható. Átfogó kulturális átalakulás folyamatait érzékeljük tehát, melynek egy igen fontos szelete az olvasás gyakorlati és fogyasztói szempontú változása. Az olvasás történetében észrevehetően lezárul egy korszak, az átalakulás irányának meghatározásához ismernünk kell annak történetét, hogy ebbe nekünk is lehessen beleszólásunk. A kultúrtörténet – itt az olvasástörténet – tehát értékes háttérinformációkat rejthet a pedagógia számára, amikor felmutatja a gondolkodás, a tudás átadásának történeti meghatározottságát. *(6)*

A könyv különösen nagy figyelmet fordít az olvasás azon formáira, melyek már eltűntek vagy a perifériára szorultak (például a hangos olvasás, a felolvasás). A szöveg anyagiságát, az olvasás különböző gesztusait, modelljeit és a befogadó értelemadását egyaránt figyelemmel kísérő tanulmányok egyszerre kronologikus és tematikus elrendezésben tárgyalják a nyugati világ olvasási gyakorlatait.

A *Guglielmo Cavallo* és *Roger Chartier* szerkesztésében megjelent kötet tizenhárom történész munkája, mely az antik görög olvasásmódoktól egészen napjainkig tárgyalja az olvasáskultúra történetét. A két szerkesztő nagy ívű áttekintéssel vezeti be könyvét, mely az elméleti alapokat is felvázolja. A posztmodern irodalomelmélet befogadói attitűdje itt sajátosan találkozik a történészi látásmóddal. „Az olvasás nem pusztán absztrakt, intellektuális művelet, hanem magába foglalja a test mozgását, a térbe való illeszkedést, s a kapcsolatot önmagunkkal vagy másokkal". Az író és az olvasó világa távolságának hangsúlyozása nyomán a tanulmánykötet két alapvető elgondolásra épít. Egyrészt: a szöveg nem tartalmazza saját olvasásmódját, azaz a szerzői és az olvasói értelemadás különböző; másrészt: a szöveg csak olvasója által létezik. Ezen alapvetés után azonban a külső formák és körülmények hangsúlyozására, azok rekonstruálására hívják fel a figyelmet a szerkesztők, hiszen „az olvasás mindig gesztusokban, térben és szokásokban testet öltő gyakorlat". A kötet történész szerzői nem hanyagolják el az egyes „interpretációs közösségek" társadalmi beágyazódásának, a kulturális különbségek összetevőinek bemutatását sem. A könyv különösen nagy figyelmet fordít az olvasás azon formáira, melyek már eltűntek vagy a perifériára szorultak (például a hangos olvasás, a felolvasás). A szöveg anyagiságát, az olvasás különböző gesztusait, modelljeit és a befogadó értelemadását egyaránt figyelemmel kísérő tanulmányok egyszerre kronologikus és tematikus elrendezésben tárgyalják a nyugati világ olvasási gyakorlatait.

Jesper Svenbro tanulmánya ‚Az archaikus és klasszikus Görögország' olvasási módjainak kutatásába vezet be bennünket. Miután a Kr. e. 8. században az alfabetikus írás betör a görög kultúrába, elsősorban a szóbeliség szolgáltába áll: a dicsőség, a hírnév meghossz-

abíttására vált így lehetőség. Az antikvitás olvasásmódja a fennhangon végzett olvasás, a scriptio continua felhangosítása, de – bár nem jellemzően – kezdetektől jelen van a magányos, néma olvasás is. Az olvasásmódok változásához a történészek a nyelvben őrzött közös tudáshoz, az „olvasni" ige görög változatainak vizsgálatához nyúlnak. A „nemein" ige és összetételei az írott szöveget „osztja szét", itt tehát felolvasásról lehet szó; az „anagignószkein" a betűket, szótagokat „fejti meg", „ismeri fel"; a „dierkhomai, diexeimi" már egy következő fázist mutat: az olvasó megfontolva „végighalad" az egész szövegen. Az olvasás interiorizációjának egyik jele lehet az úgynevezett „beszélő tárgy" megjelenése, mely önmagára utalva, önmaga „hangján" megszólalva feleslegessé teszi a felolvasót. Másrészt az olvasás, a hang belsővé válásához hozzájárulhatott – a tanulmányíró eredeti megfigyelése szerint – a színház tapasztalata is. A csak szemlélhető, autonómiával rendelkező előadás és a csöndes olvasás kialakulásának összefüggéseire hívja fel a figyelmet a szerző, bár ez utóbbi csak az írás szakembereinek gyakorlata lehetett. A tanulmánykötet nagy hiányossága, hogy adós marad a hellenizmus olvasási kultúrájának feltérképezésével. A kötet szerkesztői – a bevezetésben – ugyan utalnak rá, de aprólékosabb bemutatása már csak azért is elengedhetetlen lenne, hiszen ekkorra a hatalmas mennyiségű dokumentum megjelenésével a könyv már a kultúra alapvető eszköze. Az alexandriai filológia rendszerezte írott szöveggé az előző korok irodalmát a szövegek ellenőrzésével, kommentálásával, és az alexandriai könyvtár igyekezett összegyűjteni az ismert oikumené könyveit. A volumenek (tekercsek) ekkor kaptak rendezett struktúrát, itt alakultak ki a méretek, elrendezések normái, a filológia és a könyvtártudomány egymást segítve jött létre.

‚A volumentől a codexig' Guglielmo Cavallo tanulmánya kíséri az olvasót, a római világ olvasáskultúrájába kapunk itt betekintést. A római írott kultúrát kezdetben elsősorban a papi és nemesi réteg használta, később az olvasási kultúrára a görög modellek és a hellenisztikus könyvtárak lesznek nagy hatással. A Kr. e. 3–2. század folyamán vették át a volumen struktúráját a görög világtól, majd a görög könyvek hadizsákmányként bőven áramlanak Rómába. A római könyvtár hellenisztikus mintát követve kerthez és oszlopcsarnokhoz csatlakozott. A császárkorban az írástudás egyre szélesebb méreteket öltött: a hirdetmények, röplapok, polemikus iratok, kalendáriumok, levelek, a katonai és jogi dokumentáció az élet szerves részét alkották. Az olvasás egyre inkább a jóléti életmód viselkedési formájává vált. A könyvek tengerében való eligazodást traktátusirodalom segítette. *Ovidius* ‚Ars amatoria' harmadik könyve újfajta szöveg megjelenésének jele, mivel ezt kizárólag nők számára írta, az olvasó nő itt lépett a színre igazán. Az olvasásmód megváltozására a legjelentősebb hatással az új szövegforma: a codex megjelenése volt. A kódex – úgy tűnik – római találmány, a Kr. u. 2. századtól kezdte kiszorítani a volument. Ez az olvasási szokásokat is forradalmasító – hiszen az olvasó egyik keze felszabadult, a fesztelenebb olvasásmód, a jegyzetelés lehetővé vált – szövegforma győzelme a 4–5. századra vált teljessé. A gyakorlatiasabb forma miatt szélesebb köröket tudott megszólítani, a keresztény írók kedvenc, a Szentírás – a visszakeresés lehetősége miatt – szinte kizárólagos szövegformájává vált.

A középkor évszázadainak olvasási gyakorlatait négy tanulmány mutatja be: a kora középkori szerzetesi gyakorlattól (*Malcolm Parkers*) az olvasás skolasztikus modelljén (*Jacqueline Hamesse*) át a középkor utolsó századainak olvasásmódjáig (*Paul Saenger*), kitérve olyan fontosnak vélt olvasási módokra is, mint a középkori nyugat-európai zsidó közösségeké (*Robert Bonfil*). A Bizánc olvasási kultúráját feltáró tanulmány – amint erre a szerkesztők a bevezetőben felhívják a figyelmet – hiányzik e tanulmánykötetből. Ez már csak azért is fontos lenne, hiszen a görög Keleten másfajta olvasási gyakorlatok érvényesültek: itt a középkor folyamán is fennmaradt a nyilvános és magánoktatás rendszere, az írástudás így jelen volt a társadalom szélesebb körében. Az elmélkedő olvasásmód mellett tovább élt a hangos olvasás antik hagyománya és a liturgikus használatban még sokáig fennmaradt a tekercs használata.

A latin Nyugaton – Malcolm Parkers tanulmánya szerint – a hagyomány nem él ennyire szervesen tovább. Míg az antikvitásban a magasabb kultúra a társadalmi elit kiváltsága, addig a kereszténységen belüli olvasási funkció mindenkit olvasásra buzdított. Az olvasás ugyanis a Szent közvetítését, az üdvösség elnyerésén való munkálkodást jelenthette. A szerzetesek kolostoraiban, iskoláiban az olvasmányok egy zárt korpuszának újraolvasása zajlik. A liturgikus felolvasás a klerikusi nevelés alapvető állomásának számított, ugyanakkor a csöndes olvasás szerepe is nagy, már *Szent Benedek* regulájában találunk utalásokat a magányos olvasásra. Az egyházi hagyomány őrzésének szerepe miatt az írott szó autonómiája, tekintélye egyre nagyobb teret kap, már nem tekintik egyszerűen a szó lejegyzésének. Mivel a latint egyre inkább „látható", idegen nyelvként kezelik, új grafikus konvenciókat vezetnek be: megszületik a minuszkula írás (egyetlen és változatlan formájú betűk), a szavak különírása, a központozás, bár a latin eredetű nyelveket beszélő másolók és a kelta, germán kollégáik szokásai még sokáig különböznek. E változtatások hermeneutikai értelmezést vittek a szövegbe. E tanulmány hiányossága is ezen a ponton ragadható meg: a keresztény exegézis vázlatosnak sem mondható bemutatása főleg az allegorikus interpretáció hagyományának jelentősége miatt bántó.

A kora középkorban az írás és az olvasás gyakorlatai nem tartoztak szorosan össze, a skolasztikus olvasásnak viszont célja az írás: iskolai, egyetemi gyakorlattá válik, a művek gyakran compilatiok. Az olvasás skolasztikus modelljének bemutatásával Jacqueline Hamesse, a középkor utoló századainak olvasásmódjának tanulmányozásával Paul Saenger alaposan elemzik e korszakot, a két tanulmány átfedései egymást erősítve rajzolják meg a kor olvasásképét. Az egész középkori pedagógia a szöveg olvasásán alapult, a skolasztika intézményesítette ezt a műveletet. Az olvasás tudatos tevékenységgé válásával a szöveg struktúrája is változik: az oldal két oszlopra bontása, rövid összefoglalók írása, a szövegek tördelése megkönnyítik a tájékozódást, a szöveg vizuális megközelítése gyakorlattá vált. Megszületik a könyv, mely a tudás forrásául és eszközéül szolgál. A kora középkor zártkörű újraolvasást felváltja a skolasztika gyakorlata: sok könyv részleteit kutatja, a florilegiumok, szöveggyűjtemények nyújtanak ehhez a segítséget. A díszes kódexfelépítés helyett fontosabbak a tájékozódást segítő technikák: fejezetcímek, bekezdések, konkordanciák, indexek rendszere. A ferences és a domonkos rend mellett az olvasás kultúrtörténetében, az olvasás új módozatainak lehetővé tételében a ciszterciek töltenek be elhagyhatatlan helyet. Paul Saenger tanulmánya főleg a magányos olvasás összetevőinek megfogalmazásában nyújt új szempontokat. A magányos olvasás intimitása kapcsolatba hozható a misztikus meditációval, de az eretnekségek csendes terjedéséhez vagy a felforgató politikai, az erotikus irodalom térnyeréséhez is hozzájárulhatott. Az olvasási forradalom már a nyomtatást, a technikai forradalmat megelőzően lezajlott: a skolasztikus könyv megjelenéséhez, a csöndes olvasás elterjedéséhez, az olvasás bensőségessé válásához köthető. A nyomtatás átvette a könyv kéziratos struktúráját: a szerzetesek által kimunkált jelzések, oldalfelosztások rendszerét, és a 16. századig megőrizte azt. A keresztény olvasásmódtól eltérő a zsidó közösségek olvasási modellje; az írás, Nomosz és a szó, Logosz vallásának kettőségét azonban érdemes lenne szélesebb kontextusban tárgyalni, például a protestáns és a zsidó szövegközeliség összefüggéseire rámutatni.

A kötet egyik legolvasmányosabb tanulmányában *Anthony Grafton* a humanista olvasási módok sokszínűségének bemutatásával a leegyszerűsítő megállapításoknál tovább megy. A humanisták klasszikus szerzőkhöz való visszatérése gyakran nem közvetlen: az antik feltámasztása helyett annak felhasználása, újjáalkotása zajlik. A könyvnyomtatás sem hoz uniformizálódást, a mechanikus reprodukciót követően a könyvek személyessé válnak: a bekötés, díszítés, bejegyzések gyakorlata azzá teszi. A szövegekhez való viszony is leírható hasonlóképpen, a régit elvető humanista kommentárirodalom a könyvek újracsomagolását jelenti. A szövegformátum változatossága tartalmi és ebből fakadóan

olvasásmódbéli összetevőkhöz kötődik: a zsebkönyv inkább a szórakozás, a nagy formátum a művelődés, tanulás eszköze. A tollal a kezében olvasó humanista a telijegyzetelt könyvekben saját intellektuális fejlődésének dokumentumát alkotta meg. A fényűző könyvtárak, az elegáns, olvashatóbb betűtípus mellett a humanizmus egy egész sor olvasási segédeszközt is kifejlesztett és átvett, például a könyvkereket, mely forgó polcain egy kis könyvtárnyi anyag hozzáférését kínálta anélkül, hogy fel kelljen állni az asztaltól. Talán ez volt az utolsó korszak, amikor az európai értelmiség még a könyvben látta a tények, az eszmék forrását – „sóhajt fel" a tanulmányíró. A filológia, a klasszikusok olvasásának korát a matematika, a racionális érvelés korszaka követi majd.

A 16–17. században az olvasás gyakorlata sokszor a történelmi folyamatok középpontjában áll, az olvasás formái a történelem és a nemzeti, felekezeti identitás lényegére vetnek fényt. A vallási reformok új olvasásmódjairól *Jean-François Gilmont*, az ellenreformáció hatásainak vizsgálatáról *Dominique Julia* ad átfogó, ugyanakkor adatokkal telített képet. Ebben az időszakban újra központi szerepet töltöttek be a keresztény szövegek, azonban a Biblia egyéni olvasásán alapuló protestantizmus és a papi közvetítés vallásaként felfogott katolicizmus szembeállítása immár nem tartható. Valamennyi felekezet törekedett a keresztények olvasókká formálására, de mindenekelőtt tanító és lelki olvasmányokkal: a katekizmusok, zsoltároskönyvek mellett a bibliai históriák töltenek be fontos szerepet. A lutheranizmus a 17. század végéig nem volt a Biblia egyéni olvasásának híve, *Luther*hez hasonlóan más reformátorok is visszarettentek az ellenőrizetlen értelmezés veszélyeit látva. Bár a kálvinizmus és a puritanizmus a Biblia egyéni olvasásában nagyobb eredményeket ért el, de ez a kapcsolat sem volt közvetítő nélküli, közvetlen. Érdemes lenne tanulmányozni a protestáns felekezetek miként tartották ellenőrzésük alatt a Biblia értelmezését. Ugyanis nemcsak a protestáns fordítások értelmezték a Bibliát, hanem a summák, oldaljegyzetek, kommentárok is meghatározták a jelentésadást: a papi közvetítés írásban kódolt formára módosult. Érdemes lenne továbbá a népnyelvű bibliafordításért tett erőfeszítések bemutatásánál kitekinteni a reformációt megelőző időszakra is, hiszen mind francia, mind német nyelvterületen a humanizmus korában már számos népnyelvű Biblia jelenik meg nyomtatásban. Dominique Julia az ellenreformáció bemutatásánál a zsinati szövegeket is tanulmányozza. A katolikus reform Tridenti Zsinata nem tiltja a laikusok olvasását, megköveteli a latin liturgia magyarázatát és előírja a katekizmus népnyelvű terjesztését.

Reinhard Wittman a 18. század végi olvasási forradalmat mutatja be, mely nemcsak a könyvtermelés megnövekedésének, az újságok megjelenésének, a kölcsönkönyvtárak, olvasókörök létrejöttének a következménye, de mentális beállítódásnak is köszönhető. Az intenzív olvasási magatartással szemben megjelenik az „olvasási düh", az „extenzív" olvasási modell, mely kétkedve és gyorsan falja az olvasmányokat. Ennek a modellnek egyeduralma azonban nagyon is vitatható, hiszen korábban is léteztek extenzív olvasók, ugyanakkor például a regényirodalomban a 18. század is kitermeli intenzív olvasóit. *Goethe*, *Rousseau* vagy *Richardson* könyveit vallásos áhítattal olvassák újra és újra, az „érzékeny" olvasók a könyvek lelki vezetésére bízzák magukat. Az „olvasási düh" gyakran a kortársakat is elképesztette, felhívva a figyelmet annak veszélyeire gyakran a felvilágosodás ellenségének is titulálták. Az olvasás kiváltotta vitákban még dietétikai érvek is elhangoztak, hol az olvasás mellett, hol ellene. *Martin Lyons* tanulmánya a 19. századi új olvasói rétegek megjelenése: a nők, gyermekek és munkások olvasóvá válása felől közelíti meg a témát. A tanulmányíró néha sommásan ítél, mindenféle tekintéllyel szemben bizalmatlan, a hatalmasok és elnyomottak pólusaiban gondolkodik. A könyv aranykora ez a század, ekkorra Európa legfejlettebb részein szinte mindenki elsajátította az olvasás képességét. Bár létezett egyrészt az iskola által tanított egységes és ellenőrzött legitim olvasási eszmény, emellett azonban az olvasásmódok eddig nem tapasztalt sokfélesége is megjelent.

Az olvasás nagy fordulata napjainkban zajlik: a szövegek elektronikus közvetítése újszerű olvasási modellek megjelenését hozza magával. Felborul a szövegek eddigi azonosításának és kezelésének rendszere: újrafogalmazódik a szöveg anyagisága, a kontextus fogalma, az esztétikai kategóriák, könyvtári és jogi fogalmak. Ez az új modell is régi olvasási módok kombinációjára épít. Az antik volumen-olvasással (a szöveg függőlegesen gördül le) a kódex logikája kereszteződik (a kódex indexeit és tipológiáját is tartalmazza a szöveg). Bár az olvasói kompetencia eddig nem tapasztalt mértékben bővül (beavatkozhat a szöveg megformálásába) és elérhetővé válhat a mindig vágyott „univerzális könyvtár" álma (a szöveg többé már nem helyhez kötött), ám bizonyos, hogy számos veszélyt is rejthet az új olvasói hozzáállás. Egy ilyen veszély jelenlétét már felismertük: a képek, az ikonok a hagyományos olvasás vetélytársaivá válnak. Az új olvasási módokat azonban még nem térképeztük fel igazán: társadalmai, pedagógiai hatásai is jórészt ismeretlenek. *Armando Petrucci* – bár óvakodik az értékítélettől – valójában kórképet rajzolt fel: a posztmodern anarchikus olvasásmódja lebontja a régi kánonokat, bár tudnia kellene, hogy az újak konstruálásához szüksége lehet a hagyományra.

A *Sajó Tamás* fordításában, *Monok István* lektorálásában megjelent tanulmánykötet alapjául a ‚Histoire de la lecture dans le monde occidental' című mű szolgált. Az olcsónak nemigen mondható könyv nem kevés intézmény összefogásának szülötte. Valóban sikerült egy művelődéstörténeti szempontból fontos mű megjelentetése, mely leginkább a témával szorosabb kapcsolatban lévő kutatók számára jelent segítséget. A néhol franciásan szószátyár előadásmódban elsősorban – bár kerüli a kategorikus kijelentéseket – a történészi látásmód érvényesül, a további tájékozódáshoz jó útmutatót nyújt az angolszász típusú bibliográfia.

A fényűző könyvtárak, az elegáns, olvashatóbb betűtípus mellett a humanizmus egy egész sor olvasási segédeszközt is kifejlesztett és átvett, például a könyvkereket, mely forgó polcain egy kis könyvtárnyi anyag hozzáférését kínálta anélkül, hogy fel kelljen állni az asztaltól.

‚Az olvasás kultúrtörténete' korszakzáró, de egyben egy új korszakot nyitó mű. Az olvasás – az új kihívások közepette is – tudáselsajátításunk, identitás- és értékőrzésünk nélkülözhetetlen eleme. Ez a tanulmánykötet az olvasáskultúra történeti szempontú áttekintésével a pedagógia számára felvillantja azt a tudást, mely ezen közös – minden oktatási tárgyban nagy szereppel bíró – kompetencia megőrzéséhez nélkülözhetetlen.

Jegyzet

(1) Vári Péter – Andor Csaba – Bánfi Ilona – Felvégi Emese – Horváth Zsuzsanna – Krolopp Judit – Rózsa Csaba – Szalay Balázs (2001): Felnőtt írásbeliség-vizsgálat. *Iskolakultúra*, 5. 6–7.
(2) Uo. 17.
(3) Cs. Czachesz Erzsébet (2001): Ki tud olvasni? *Iskolakultúra*, 5. 21–28.
(4) Kegyesné Szekeres Erika (2001): A fiúk és a lányok eltérő olvasási szokásairól. *Iskolakultúra*, 5. 31–37.
(5) Greben Ferenc (2001): Olvasáskultúránkról – szociológiai nézőpontból. *Iskolakultúra*, 5. 52–55.
(6) Ezért is újszerű betekintést nyújt a kultúrtörténetbe: Géczi János – Stirling János (szerk.): *Bevezetés az európai gondolkodás és művelődés történetébe.* (Rövidesen megjelenő egyetemi jegyzet.)

Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger (szerk.):
Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban.
Balassi Kiadó, Budapest. 2000.

Rohály János